

काव्यपरिचय

'तू बुद्धी दे' ही प्रार्थना कवी 'गुरु ठाकूर' यांनी लिहिली आहे. या प्रार्थनेत सन्मार्ग, सन्मती आणि सत्संगती यांचे महत्त्व कवीने दाखवून दिले आहे. कायम सत्याची कास धरून संवेदनशीलता जपण्यासाठी ताकद मिळावी, अनाथांचे नाथ होण्यास बळ मिळावे व या शाश्वत सौंदर्याचा ध्यास लागावा, ही भावना कवीने या प्रार्थनेतून व्यक्त केली आहे.

'Tu Buddhi de' is a prayer composed by Guru Thakur. It highlights the importance of the right path, good thoughts, and good company. The poet has prayed for truth and sensitivity. He suggests that one should have courage to be the saviour of orphans.

भावार्थ

तू बुद्धी दे तू तेज दे नवचेतना विश्वास दे
जे सत्य सुंदर सर्वथा आजन्म त्याचा ध्यास दे

नित्य पठणीय अशी ही प्रार्थना आहे. कवी सांगतात की, हे ईश्वरा, तू आम्हाला बुद्धी दे. तू नवविचारांचे तेज दे. आपल्यामध्ये नवचेतना जागवण्यास विश्वास दे. या धरतीवर जे सत्य, सुंदर आहे. जे अजरामर आहे, जे सर्व ठिकाणी भरून राहिलेले आहे त्या सर्वांचा ध्यास माझ्या मनात जीवनभर राहू दे. म्हणजेच जे सदैव सत्य, सुंदर आहे त्याचे माझ्याकडून व्यवस्थित पालन व्हावे. तसेच त्याचप्रकारच्या नवनिर्मितीचा ध्यास म्हणजे उत्कट इच्छा आजन्म माझ्या मनात राहू दे.

हरवले आभाळ ज्यांचे हो त्यांचा सोबती,
सापडेना वाट ज्यांना हो त्यांचा सारथी
साधना करिती तुझी जे नित्य तव सहवास दे

ज्यांचा कोणी पालनकर्ता नाही, ज्यांचा सांभाळ करणारे असे कोणी नाही, ज्यांना माया देणारे आभाळ नाही त्यांचा तू सोबती-सखा बन. त्यांना आश्रय देण्याचे काम तू कर. त्यांना मायेची सावली देण्याचे काम कर. जे जीवनाच्या वाटेवर प्रवास करताना भरकटलेले आहेत, ज्यांना जीवनाच्या सार्थकतेची वाट सापडत नाही त्यांचा तू सारथी बनून मार्ग दाखवण्याचे काम कर. तुझी जे साधना करतात, नित्य तुझी जे प्रार्थना करतात. त्यांना तू सतत तुझा सहवास दे. म्हणजेच तू नेहमीच त्यांच्या सोबत राहा.

जाणावया दुर्बलांचे दुःख आणि वेदना
तेवत्या राहो सदा रंध्रातुनी संवेदना
धमन्यातल्या रुधिरास या खल भेदण्याची आस दे
सामर्थ्य या शब्दांस आणि अर्थ या जगण्यास दे

या जगात जे दुर्बल आहेत, त्यांचे दुःख आणि वेदना जाणून घेण्यासाठी माझ्या शरीरातील रंध्रा-रंध्रात सतत संवेदना तेवत ठेवण्याचे काम तू कर. माझ्या मधील संवेदना सतत जागृत ठेवण्याचे काम तू कर. दुःखितांचे दुःख दूर करण्याची आस माझ्या शरीरातील प्रत्येक धमन्यातून वाहणाऱ्या रक्तात असू दे. ही शब्दरूपी काव्य सुमने मी तुझ्यापुढे ठेवतो. त्या सर्व शब्दांस आणि माझ्या संपूर्ण जगण्यास एक प्रकारचा अर्थ तू दे. जेणेकरून माझा जन्म दुर्बलांचे दुःख दूर करण्यासाठी उपयोगी पडेल.

सन्मार्ग आणि सन्मती लाभो सदा सत्संगती
नीती ना ही भ्रष्ट हो जरी संकटे आली किती
पंखास या बळ दे नवे झेपावण्या आकाश दे

मला सतत चांगला मार्ग आणि चांगली बुद्धी लाभू दे. सतत चांगल्या, सज्जन माणसांची संगत मिळू दे. माझ्या जीवनात कितीही संकटे आली तरी मी माझ्या कर्तव्यापासून कधी दूर होणार नाही, अशी माझी नितीमत्ता राहू दे. माझे आचरण कधीही भ्रष्ट होऊ नये. जीवनरूपी वाटेवरून प्रवास पार करण्यासाठी या पंखांना तू बळ दे. कायम सत्याची कास धरून संवेदनशीलता जपण्यासाठी तसेच आकाशात झेपावण्यासाठी बळ दे. म्हणजेच सतत सौंदर्याचा ध्यास माझ्या मनात राहू दे आणि तो ध्यास पूर्ण करण्यासाठी नवे आकाश म्हणजेच आकाशाएवढ्या नव्या संध्या तू निर्माण कर, की ज्यामध्ये मी माझे कर्तृत्व दाखवू शकेन.

शब्दार्थ

तेज	- उत्साह	- (energy, vigour)
नव	- नवीन	- (new)
चेतना	- उत्तेजन, प्रोत्साहन	- (inspiration)
सर्वथा	- सदैव, सर्व अर्थानी	
आजन्म	- आयुष्यभर, जन्मभर	- (lifetime)

ध्यास	- उत्कट इच्छा	- (a great longing)	भेदणे	- दूर करणे	
त्यांचा	- त्यांचा	- (to him)	आस	- इच्छा, आवड	- (a great longing)
सोबती	- सखा, मित्र	- (friend)	सामर्थ्य	- शक्ती	- (power, strength)
सापडेना	- मिळेना	- (not Found)	सन्मार्ग	- चांगला मार्ग	- (true way)
वाट	- रस्ता, मार्ग	- (way)	सन्मती	- चांगली बुद्धी	- (good thoughts)
साधना	- तपश्चर्या	- (learning the hard way)	लाभो	- मिळणे	- (to get)
करिती	- करतात	- (to do)	सत्संगती	- चांगली संगत (सोबत)	- (good company)
नित्य	- रोज	- (daily)	भ्रष्ट	- वाईट	- (polluted)
तव	- त्यांना	- (to him)	बळ	- शक्ती	- (power)
जाणवाया	- जाणून घेण्यासाठी	- (to understand)	झेपावण्या	- उडण्यासाठी	- (to spring or leap)
दुर्बल	- ज्यांच्यात बल (शक्ती) नाही	- (weak, feeble)	सारथी	- मार्गस रस्ता, दिशा दाखवणारा	
तेवत्या	- तेवत (जळणे)	- (to be lit)	रंध्र	- त्वचेवरील अतिसूक्ष्म छिद्र	- (pores)
सदा	- सतत	- (always)	धमन्या	- संपूर्ण शरीरभर रक्त वाहून नेणाऱ्या नसा/नाडी	- (veins)
संवेदना	- सह वेदना	- (sensation)	रुधिर	- रक्त	- (blood)
खल	- दुष्ट	- (wicked)	नीती	- सदाचाराचे नियम	

काव्यपरिचय

‘अंकिला मी दास तुझा’ हा अभंग ‘संत नामदेव महाराज’ यांनी लिहिला आहे. प्रस्तुत अभंगात ‘संत नामदेव’ महाराजांनी विविध दृष्टान्तांतून परमेश्वर कृपेची याचना केली आहे.

The abhanga 'Ankila Mi Das Tuja' is composed by Saint Namdev Maharaj. This abhanga depicts the deep devotion with which Saint Namdev Maharaj remembers Lord Vitthal. Many such examples are summarized in this abhanga that relate to his deep devotion towards lord vitthal.

भावार्थ

अग्निमाजि पडे बाळू। माता धांवें कनवाळू।। १ ।।

तैसा धांवें माझिया काजा। अंकिला मी दास तुझा ।। २ ।।

वारकरी संप्रदायाचे महान प्रचारक संत नामदेव महाराज अगदी मनापासून आर्ततेने परमेश्वराचा (विठ्ठलाचा) धावा करतात. त्यासाठी ते अतिशय समर्पक दृष्टान्त देतात. ते म्हणतात की, ज्याप्रमाणे नजरचुकीने अग्नि त सापडलेल्या बाळाला वाचवण्यासाठी त्याची आई व्याकूळ होऊन, काळजीने त्याच्याजवळ धावून जाते. त्याला मायेने, प्रेमाने उचलून घेते. त्याचप्रमाणे हे प्रभू, विठ्ठला, मी पूर्णपणे तुझा अंकित आहे. मी तुझा दास, सेवक आहे. आईप्रमाणे तुही माझ्या अडचणीत, माझ्या कार्यात धावत ये.

सर्वेचि झेंपावें पक्षिणी । पिल्लीं पडतांचि धरणीं ।। ३ ।।

विठ्ठलाची आळवणी करताना संत नामदेव महाराज म्हणतात, झाडावरील घट्यात असणारे पक्ष्याचे लहान पिल्लू घट्यातून बाहेर येऊन उडण्याच्या प्रयत्नात खाली जमिनीवर पडताच त्याची आई ती पक्षिणी आपल्या पिल्लाला वाचवण्यासाठी त्याच्या दिशेने तत्परतेने झेप घेते. त्याला पुन्हा घट्यात नेण्यासाठी धडपडते. त्याचप्रमाणे हे परमेश्वरा, तुझ्या या सेवकासाठी तू असाच धावून ये.

भुकेलें वत्सरावें। धेनु हुंभरत धांवे ।। ४ ।।

संत नामदेव महाराज अगदी मनापासून विठ्ठलाचा धावा करतात. ते म्हणतात, भूकेने व्याकूळ झालेले वासरू गोठ्यात ओरडत असते. त्याची ती अवस्था सहन न होऊन गाय मोठ्याने हुंभरत आपल्या वासराच्या ओढीने त्याच्याजवळ धावत येते. त्याचप्रमाणे हे विठ्ठला तूही माझ्यासाठी धावून ये.

वणवा लागलासे वनी । पाडस चिंतीत हरणी ।। ५ ।।

संत नामदेव श्री विठ्ठलाची मनापासून विनवणी करतात. अगदी व्याकूळ होऊन हरिणीचे उदाहरण ते देतात. ते म्हणतात की, जंगलात वणवा पसरलेला आहे आणि त्यात हरिणीचे पाडस अडकलेले आहे. अशावेळी त्याची आई म्हणजेच हरिणी आपल्या पाडसाला वाचवण्यासाठी खूप चिंतीत होते. त्या पाडसासारखीच माझी अवस्था झाली आहे. म्हणून तू माझ्यासाठी धावून ये.

नामा म्हणे मेघा जैसा । विनवितो चातक तैसा ।। ६ ।।

चातक पक्षी पावसाचा पहिला थेंब पिऊन जगतो. तेच त्याच्यासाठी जीवन असते असे मानले जाते. हाच दृष्टान्त देऊन संत नामदेव महाराज म्हणतात की, ज्या प्रमाणे चातक पक्षी आकाशात जमलेल्या काळ्या काळ्या, पाण्याने भरलेल्या ढगांना पाणी बरसवण्यासाठी विनवणी करतो. त्याचप्रमाणे हे विठ्ठला, मी तुला विनवितो आहे.

शब्दार्थ

अग्निमाजि	- आगीमध्ये	- (in the fire)
पडे	- सापडे	- (to be found)
कनवाळू	- दयाळू	- (merciful)
तैसा	- त्याचप्रमाणे	- (as like that)
माझिया	- माझ्या	- (my)
काजा	- काम	- (work)
अंकिला	- अंकित झालेला	
सर्वे	- लगेच	- (immediately)
पिल्ली	- पिल्लू	- (a young one, a cub)
वत्सर	- वासरू	- (a calf)
धेनु	- गाय	- (a cow)
हुंभरत	- हुंभरते	- (to low)
वनी	- जंगलात	- (in the forest)
मेघा	- ढगांना	- (to cloud)
जैसा	- ज्याप्रमाणे	- (like, as)
वत्सरावे	- वासराच्या आवाजाने	
पाडस	- हरिणीचे पिल्लू	

टिपा

वणवा	- मोठी आग	- (forest fire)
हरिणी	- हरणाची मादी	- (doe)
चातक	- एक प्रकारचा पक्षी	- (a bird)

(असे म्हणतात की, हा पक्षी पावसाचा पडणारा पहिला थेंब पिऊन आपली तहान भागवतो.)

MASTER KEY QUESTION SET - 2 (अ)

१. खालील कवितेच्या आधारे दिलेल्या सूचनेनुसार कृती करा.

कृती १ : आकलन कृती

(१) खालील प्रश्नांची उत्तरे एका वाक्यात लिहा.

(i) बाळाला वाचवण्यासाठी कोण धावून येते ?

उत्तर: बाळाला वाचवण्यासाठी माता धावून येते.

(ii) भुकेल्या वासराला पाहून कोण हंबरत धावून येते ?

उत्तर: भुकेल्या वासराला पाहून धेनु (गाय) हंबरत धावून येते.

(iii) चातक पक्षी कोणाची विनवणी करतो ?

उत्तर: चातक पक्षी मेघाची (ढगांची) विनवणी करतो.

(२) उत्तरे लिहा.

(i) संत नामदेव कोणाचे दास - श्री विठ्ठलाचे

(ii) संत नामदेव कोणाला धावून यायला सांगतात - श्री विठ्ठलाला

(iii) मेघांची विनवणी करणारा - चातक

(iv) पाडसासाठी चिंतीत असणारी - हरिणी

(३) खाली दिलेल्या कंसातील योग्य पर्याय निवडून अभंगांच्या ओळी पूर्ण करा.

(i) अग्निमाजि पडे बाळू धावें कनवाळू ॥
(माता, जननी, आई)

(ii) तैसा धावें माझिया काजा । अंकिला मी तुझा ॥
(मालक, स्वामी, दास)

(iii) भुकेलें वत्सरावें । हुंबरत धावे ॥
(धेनु, गाय, गवा)

उत्तर: (i) माता (ii) दास (iii) धेनु

अभंग १ - पाठ्यपुस्तक पृष्ठ क्रमांक २

२. संतवाणी

(अ) अंकिला मी दास तुझा

अग्निमाजि पडे बाळू ।

माता धावें कनवाळू ॥१॥

तैसा धावें माझिया काजा ।

अंकिला मी दास तुझा ॥२॥

सर्वेचि झेंपावें पक्षिणी ।

पिलीं पडतांचि धरणीं ॥३॥

भुकेलें वत्सरावें ।

धेनु हुंबरत धावे ॥४॥

वणवा लागलासे वर्नी ।

पाडस चिंतीत हरणी ॥५॥

नामा म्हणे मेघा जैसा ।

विनवितो चातक तैसा ॥६॥

कृती २ : आकलन कृती

(१) सहसंबंध लिहा.

(i) कनवाळू : माता :: चिंतीत

(ii) धावे : धेनु :: झेंपावें

उत्तरे: (i) हरणी (ii) पक्षिणी

(२) जोड्या जुळवा.

	'अ' गट		'ब' गट
(i)	कनवाळू	(अ)	चातक
(ii)	भुकेलें	(ब)	हरणी
(iii)	चिंतीत	(क)	माता
(iv)	विनवितो	(ड)	वत्सरू
		(इ)	धेनु

उत्तरे: (i - क), (ii - ड), (iii - ब), (iv - अ)

(३) खाली दिलेल्या अर्थाच्या ओवी अभंगातून शोधून लिहा.

(i) आपले पिल्लू घरट्यातून येऊन खाली जमिनीवर पडताच पक्षिणी त्याच्यासाठी अगदी तत्परतेने झेंपावून येते. त्याच्या सेवेला धावून जाते.

उत्तरे: सर्वेचि झेंपावें पक्षिणी । पिलीं, पडतांचि धरणीं ॥

(ii) नामदेव महाराज म्हणतात की, आकाशातील ढगांना पाहून चातक पक्षी त्याची स्वतःची तहान भागवण्यासाठी विनवणी करतो.

उत्तरे: नामा म्हणे मेघा जैसा । विनवितो चातक तैसा ॥

(४) कोण ते लिहा.

(i) वासरासाठी हंबरणारी - धेनु

(ii) धरणीकडे झेंपावणारी - पक्षिणी

(iii) बाळासाठी धावून जाणारी - माता

कृती ३ : काव्यसौंदर्य

(१) खालील काव्यपंक्तीतील आशयसौंदर्य स्पष्ट करा.

(i) 'अग्निमाजि पडे बाळू । माता धावें कनवाळू ॥

तैसा धावें माझिया काजा । अंकिला मी दास तुझा ॥'

उत्तर: वारकरी संप्रदायाचे महान प्रचारक संत नामदेव महाराज

अगदी मनापासून आर्तपणे विठ्ठलाचा धावा करतात. त्यासाठी ते अतिशय समर्पक दृष्टान्त देतात. ते म्हणतात की, ज्याप्रमाणे नजरचुकीने अग्नि सापडलेल्या बाळाला वाचवण्यासाठी त्याची आई व्याकूळ होऊन, काळजीने त्याच्याजवळ धावून जाते. त्याला मायेने, प्रेमाने उचलून घेते. त्याचप्रमाणे हे प्रभू, विठ्ठला, मी पूर्णपणे तुझा अंकित आहे. मी तुझा दास, सेवक आहे. आईप्रमाणे तुम्ही माझ्या अडचणीत, माझ्या कार्यात व्याकूळ होऊन धावत या.

(२) संत नामदेवांनी 'आईकडून व्यक्त केलेल्या अपेक्षा अभंगाच्या आधारे लिहा.

उत्तर: या जगात (विश्वात) आपल्या मुलाबाळांपेक्षा मातेला कोणीही महत्त्वाचे नसते. आपल्या मुलापुढे मातेला दुसऱ्या सर्व गोष्टी गौण वाटतात. आई आपल्या मुलांच्या सुखातच आपले सुख मानत असते. आई आपल्या अपत्यासाठी काहीही करू शकते. मग ती आई प्राणी, पशु किंवा पक्षी कोणीही असू द्या. संत नामदेव महाराज सांगतात की, आपले बाळ आगीत सापडले तर, त्या बाळाची आई व्याकूळ होऊन त्याला आगीतून वाचवण्यासाठी धावून जाते. घरट्यातून पिल्लू जमिनीवर पडले तर पक्षिणी त्यासाठी तत्परतेने जमिनीकडे झेपावते. भूकेल्या वासराला पाहून गाय हंबरून त्याच्याकडे धाव घेते. जंगलातल्या वणव्यात सापडलेल्या पाडसाला वाचवण्यासाठी हरिणी चिंतीत होते. त्याचप्रमाणे नामदेवांना वाटते, मी सर्वस्वी तुझा (विठ्ठलाचा) अंकिला आहे. तेव्हा माझ्या आई (विठ्ठला)ने माझ्यासाठी तत्परतेने धावून यावे.

* (३) आई, प्राणी, पक्षी यांच्या मातृप्रेमाचे कवितेतून व्यक्त झालेले वर्णन तुमच्या शब्दात सांगा.

उत्तर: आईच्या प्रेमाला जगात दुसरी उपमा नाही. 'आई सारखी मायाळू आईच' असे म्हणतात. मग ती आई कोणीही असो. प्राणी असो की पक्षी असो. तिचे बाळ, लेकरी, पिल्लू जर संकटात असेल तर ती त्याला सोडवण्यासाठी स्वतःचा जीव धोक्यात घालतेच घालते.

प्रस्तुत अभंगातून आईच्या प्रेमाची महती सांगताना संत नामदेव सांगतात की, 'आगीमध्ये जर एखादं बाळ सापडलं तर त्याची दयाळू आई अती व्याकूळ होऊन त्याला वाचवते.' प्राण्यांच्या प्रेमाबद्दल सांगताना संत नामदेव सांगतात की, 'एखादद्या गाईचे वासरू भूकेने व्याकूळ होऊन ओरडत असेल तर ती माता (गाय) त्याच्यासाठी धावून जाते. त्याचप्रमाणे जंगलाला वणवा लागला असेल आणि जर एखादद्या हरिणीचे पाडस त्यात सापडले तर ती हरिणी त्यास वाचवण्यास अती चिंतातूर होते. त्याचप्रमाणे एखादद्या पक्षिणीचे पिल्लू घरट्यातून खाली जमिनीवर पडले तर ती पक्षिणी त्याला वाचवण्यासाठी लगेच झेप घेते असे सांगितले आहे.

* (४) संत नामदेवांनी परमेश्वराकडे केलेली विनंती सोदाहरण स्पष्ट करा.

उत्तर: प्रस्तुत अभंगामध्ये संत नामदेवांनी विविध उदाहरणांतून परमेश्वर कृपेची याचना केली आहे. मी सर्वस्वी तुझ्या अंकित झालो आहे. आई आपल्या मुलांसाठी ज्याप्रमाणे धावून येते त्याप्रमाणे माझ्या प्रत्येक कार्यात तू धावून यावेसे अशी अपेक्षा संत नामदेव या अभंगातून करतात.

संत नामदेव महाराज सांगतात, ज्याप्रमाणे लहान बाळासाठी त्याची आई, पिलासाठी पक्षिणी, भूकेलेल्या वासरूसाठी गाय, पाडसासाठी हरिणी धावून येते. त्याप्रमाणे परमेश्वराने आपल्या प्रत्येक कार्यास धावून यावे. संत नामदेव श्री विठ्ठलास आपली माऊली (आई) मानतात. पुढे संत नामदेव सांगतात, चातक पक्षी जसा पहिल्या पडणाऱ्या पावसाची व्याकुळतेने वाट पहात असतो, पावसाच्या ढगास तो पावसासाठी विनवितो, त्याप्रमाणे तेवढ्याच व्याकुळतेने संत नामदेव आपल्या कार्यास धावून यावे म्हणून परमेश्वरास विनंती करतात.

* (५) पक्ष्यांच्या/प्राण्यांच्या आपल्या पिलाशी असलेल्या संबंधाबाबत तुमचा अनुभव लिहा.

उत्तर: 'घार उडते आकाशी चित्त तिचे पिलापाशी' असे म्हटले जाते. त्याप्रमाणे कोणत्याही प्राण्यांची, पशूंची, पक्ष्यांची आई असो ती आपल्या मुलांसाठी अतिशय सतर्क, व्याकूळ असते. साधी रस्त्यावर राहणारी कुत्री घ्या. ती कुत्री आपल्या पिल्लांचा कसा सांभाळ करते ते आपण अनेकवेळा पाहिले आहे. कांगारू आपल्या पिल्लास संकटाच्या वेळी आपल्या पोटात घेते. माकडीन आपल्या पिल्लास पोटाशी धरून इकडून तिकडून उड्या मारते. कोंबडी आपल्या पिल्लांचा सांभाळ कशी करते ते आपण अनेकवेळा पाहतो. कोणतेही संकट येताच ती पिल्लांना आपल्या दोन्ही पंखाखाली घेते. तसेच ती आपल्या पिलांवर झेप घालणाऱ्याला चोच मारून दूर करण्याचा प्रयत्न करते. शेवटी सगळ्यांची आई ही सारखीच असते. ती भारतातील असो, अमेरिकेतील असो, पक्षी असो वा पशू असो आईचे प्रेम हे आपल्या मुलांवर सारखेच असते.

(६) खालील काव्यपंक्तींचे रसग्रहण करा.

(i) अग्निमाजि पडे बाळू। माता धांवें कनवाळू ॥ १ ॥

तैसा धांवें माझिया काजा। अंकिला मी दास तुझा ॥ २ ॥

'अंकिला मी दास तुझा' या अभंगात संत नामदेवांनी विविध दृष्टान्तांतून परमेश्वर कृपेची याचना केली आहे. आगीमध्ये एखादे लहान बाळ सापडले हे त्याच्या आईस दिसल्यावर त्यास वाचवण्यास ती माता व्याकूळ, अगतिक होऊन त्या आगीमध्ये धाव घेते. त्याचप्रमाणे हे परमेश्वरा तू माझ्या प्रत्येक कार्यास

मदत करण्यास धावून ये. कारण मी पूर्णपणे, सर्वस्वी तुझा दास आहे. असे संत नामदेव या ठिकाणी सांगतात.

वरील अभंगातून संत नामदेवांनी विविध कल्पनांचा वापर करून आपल्या मनातील उद्विग्नता स्पष्ट केली आहे. प्रस्तुत ओळीतून करून रसाचा परिचय येतो. नामदेवांनी आपल्या अभंगातून एक आंतरिक लय साधली असून साध्या सरळ भाषेची रचना केलेली दिसते.

(ii) सवेचिं झेंपावें पक्षिणी । पिलीं पडतांचि धरणीं ॥३॥
भुकेलें वत्सरावें । धेनु हुंभरत धांवे ॥४॥

‘अंकिला मी दास तुझा’ या अभंगात संत नामदेवांनी विविध दृष्टान्तांतून परमेश्वर कृपेची याचना केली आहे. एखादे पक्षिणीचे पिलू घरट्यातून अचानक खाली जमिनीवर पडावे. ते खाली पडलेले दिसताच त्या पिलाची माता पक्षिणी त्यास पुन्हा घरट्यात ठेवण्यासाठी अगदी तत्परतेने झेप घेते किंवा गाईचे भुकेलेले वासरू पाहून त्या वासराची आई गाय आपल्या बाळासाठी हंबरत त्याकडे धाव घेते. त्याप्रमाणे हे परमेश्वरा तू माझ्या प्रत्येक कार्यात धाव घे, असे संत नामदेव म्हणतात.

वरील ओळीतून संत नामदेव समर्पक उदाहरणांनी आपली भावना अभंगाच्या माध्यमातून आपणासमोर मांडत आहेत. मातृप्रेमाची उत्कटता वरील ओळीतून व्यक्त होताना दिसते. नामदेवांच्या वरील ओळीतून आंतरिक आर्तता दिसून येते. आपल्या नित्याच्या जीवनातील उदाहरणांनी नामदेवांनी साध्या, समर्पक भाषेच्या रचनेतून आपला करून रस व्यक्त केला आहे.

(iii) वणवा लागलासे वर्नी । पाडस चिंतीत हरणी ॥५॥

नामा म्हणे मेघा जैसा । विनवितो चातक तैसा ॥६॥

‘अंकिला मी दास तुझा’ या अभंगात संत नामदेवांनी विविध दृष्टान्तांतून परमेश्वर कृपेची याचना केली आहे. जंगलात वणवा लागल्यावर वणव्यात सापडलेल्या पाडसास वाचवण्यासाठी हरिणी चिंतातुर होते. नामदेव महाराज पुढे जाऊन असे म्हणतात की, आकाशातील ढगांना पाहून चातक पक्षी त्यांची आळवणी करतो. कारण पहिल्या पावसातील पाण्याची आस त्यास लागलेली असते. पहिल्या पावसातील पाणी पिऊनच चातक पक्ष्याची तहान शमली जाते. त्याप्रमाणेच हे परमेश्वर मी सर्वस्वी तुझा अंकित आहे. तेव्हा प्रत्येक कार्यास तू धावून यावेस ही याचना ते देवाकडे करतात.

वरील उदाहरणातून संत नामदेव एक प्रकारची उत्कट भावना व्यक्त करताना दिसतात. त्यांच्या या विविध

उदाहरणांतून उत्कट भावनांचा परिचय येतो. शेवटी हरिणी व चातकाच्या उदाहरणांतून त्यांनी प्राण्यांबद्दलची जाणीव आपणास चमत्कृतीपूर्ण रचनेतून करून दिली आहे.

स्वाध्याय कृती

* (१) खालील कृती केव्हा घडतात ते लिहा.

(i) माता धावून जाते	-	आगीत बाळ सापडल्यावर
(ii) पृथ्वीवर पक्षिणी झेपावते	-	पिल्लू जमिनीवर पडताच
(iii) गाय हंबरत धावते	-	भुकेले वासरू पाहिल्यावर
(iv) हरिणी चिंतित होते	-	जंगलात वणवा लागल्यावर

* (२) आकृती पूर्ण करा.

कवितेतील माता आणि हरिणीचे वर्णन करणारे शब्द

* (३) कोण ते लिहा.

(i) परमेश्वराचे दास	-	संत नामदेव
(ii) मेघाला विनवणी करणारा	-	चातक

* (४) काव्यसौंदर्य.

(i) खालील ओळींचे रसग्रहण करा.

‘सवेचिं झेंपावें पक्षिणी । पिलीं पडतांचि धरणीं ॥
भुकेलें वत्सरावें । धेनु हुंभरत धांवे ॥’

उत्तर : (‘कृती ३ : काव्यसौंदर्य’ (६) मधील काव्यपंक्ती (ii) चे रसग्रहण पहा.)

(ii) आई, प्राणी, पक्षी यांच्या मातृप्रेमाचे कवितेतून व्यक्त झालेले वर्णन तुमच्या शब्दांत सांगा.

उत्तर : (‘कृती ३ : काव्यसौंदर्य’ मधील (३) चे उत्तर पहा.)

(iii) संत नामदेवांनी परमेश्वराकडे केलेली विनंती सोदाहरण स्पष्ट करा.

उत्तर : (‘कृती ३ : काव्यसौंदर्य’ मधील (४) चे उत्तर पहा.)

(iv) पक्ष्याच्या/प्राण्याच्या आपल्या पिलाशी असलेल्या संब-
धाबाबत तुमचा अनुभव लिहा.

उत्तर : (‘कृती ३ : काव्यसौंदर्य’ मधील (५) चे उत्तर पहा.)

